

Тема 4. Особливості використання водних ресурсів в Україні

1. Особливості водогосподарської політики України.
  2. Загальне і спеціальне водокористування.
  3. Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони та відтворення водних ресурсів.
  4. Схема комплексної басейнової системи управління водними ресурсами.¹
- 1.

Україна – одна з найменш забезпечених водою європейських держав: на одного її мешканця припадає близько 1 тис. м³ води на рік. Існує невідповідність між попитом на воду та можливостями його задоволення як за кількістю, так і за якістю. Проблема водокористування в країні набула загальнодержавного значення. Водні ресурси дедалі більше стають головним лімітуючим фактором у розвитку і розміщенні продуктивних сил.

Для України характерні глибинні диспропорції загальнодержавних і регіональних економічних структур, невідповідність між розміщенням природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу. Високий рівень концентрації промислового виробництва, значна розораність території країни, деформована структура народного господарства, відсутність екологічного регулювання господарської діяльності протягом десятиріч, недосконала водогосподарська політика призвели до негативних екологічних наслідків.

Через надмірне антропогенне навантаження на поверхневі та підземні води, яке зросло внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС, екологічний стан водних об'єктів у багатьох регіонах країни характеризується як кризовий.

Передумови незадовільної еколого-водогосподарської ситуації, що склалася в Україні, закладено насамперед у системі управління в галузі охорони та використання водних ресурсів, яка була сформована за часів колишнього Радянського Союзу і відповідала умовам екстенсивного розвитку його економіки.

Сумарне техногенне навантаження на довкілля України в колишньому СРСР у 10 разів перевищувало загальносоюзне. Для того періоду характерним було постійне збільшення обсягів виробництва базовими галузями господарського комплексу, а також процес територіальної концентрації ресурсоємних, багатовідходних, а також особливо небезпечних виробництв при високій щільності населення, недостатність асигнувань на природоохоронну, у тому числі й водоохоронну, діяльність.

Головними принципами управління в галузі використання і охорони вод і відтворення водних ресурсів були дотримання лімітів водокористування та скидання забруднювальних речовин. В умовах мінімальної плати за спеціальне водокористування та за скидання забруднювальних речовин підприємства не мали зацікавленості у впровадженні нових ресурсо- та енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій. Відсутність технологічного регулювання та економічного важеля призвели до використання в промисловості й сільськогосподарському виробництві застарілих технологій, морально застарілого обладнання з вичерпаним ресурсом, що негативно впливало на довкілля. Нині ситуація ще більш ускладнилася у зв'язку з економічною кризою в країні.

Складна еколого-водогосподарська ситуація в Україні пов'язана також з недосконалістю законодавчо-правової бази водоохоронної діяльності. До її основних недоліків можна віднести:

- недосконалість організаційної структури управління охороною та використанням водних ресурсів, яка відображає наявність роз'єднаності та суперечливих інтересів різних відомств;
- нереалістичність нормативної бази водоохоронної діяльності (нормативи якісного стану водних об'єктів значною мірою мали декларативний характер; їх було встановлено без урахування екологічної ситуації, реальних технічних і економічних можливостей, що принципово обмежувало ефективність управління);

2.

Водний кодекс України передбачає також удосконалення системи державного моніторингу вод, екологічної експертизи, державного та громадського контролю за використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів, державного обліку вод і державного водного кадастру. Роботи в цьому напрямку проводяться.

Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони та відтворення водних ресурсів згідно з Водним кодексом передбачають:

1. Видачу дозволів на спеціальне водокористування.
2. Установлення нормативів плати і розмірів платежів за забір води та скидання забруднювальних речовин.
3. Установлення нормативів плати і розмірів платежів за користування водами гідроенергетики та водного транспорту.
4. Надання водокористувачам податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідходних, безвідходних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, здійснення відповідно до законодавства інших заходів, що зменшують негативний вплив на води.

5. Відшкодування в установленому порядку збитків, заподіяних водним об'єктам у разі порушення вимог законодавства.

У процесі проведення еколого-економічних реформ в Україні встановлено ціни за спеціальне використання водних ресурсів, запроваджено економічну відповідальність за забруднення довкілля, у тому числі водних об'єктів. Здійснюється цільове бюджетне фінансування природоохоронних заходів із державного бюджету України за спеціальним розділом "Охорона навколишнього природного середовища". Сформовано систему позабюджетних фондів.

На сьогодні в країні діє близько 30 нормативно-правових документів, які містять норми економічної відповідальності за порушення законодавства про охорону і раціональне використання природних ресурсів, а також плату за їхнє використання.

Правом економічних санкцій наділено Міністерства екології та природних ресурсів, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство внутрішніх справ і органи Прокуратури, Державний комітет у справах охорони державного кордону України, міністерства і відомства, які відповідають за експлуатацію й охорону окремих конкретних компонентів природних ресурсів (грунтів, надр, лісів тощо).

Однак існує дуже складна структура розподілу зібраних коштів між місцевим і державним бюджетами, бюджетним фондом охорони навколишнього природного середовища та фондами для охорони і відновлення компонентів довкілля. Не менш складною є система фінансування природоохоронних заходів із цих фондів, а також із коштів держбюджету. Не всі нормативи відрахувань мають чітке законодавче визначення. Через недоліки в діючій системі управління природокористуванням багато підприємств ухиляється від платежів або відраховує їх не повністю.

В Україні поки що не виконується головний принцип доцільності стягнення плати: у зв'язку з дефіцитом бюджету кошти в основному не повертаються підприємствам для фінансування природоохоронних заходів і впровадження нових технологій. При досягненні стабілізації економіки необхідно домогтися, щоб підприємець був зацікавлений у зменшенні плати, а отже, і в зменшенні використання і забруднення вод.

Важливим завданням є також трансформація лімітів водоспоживання в екологічні нормативи забору води з водних об'єктів і впровадження у водоохоронну практику методики визначення нормативів гранично допустимих скидів (ГДС) на основі використання екологічних нормативів якості води. До проблем, що можуть бути розв'язані за допомогою цих заходів, належать: установлення поточних вимог щодо збереження наявного стану водних об'єктів і перспективних завдань, щодо поступового поліпшення якості води водних об'єктів, збереження та відновлення їхньої водності.

Екологічний підхід до використання води як обмеженого та вразливого ресурсу, поєднання в державній водогосподарській політиці регіональних і басейнових програм водокористування з обґрунтованим вибором пріоритетів мають важливе значення

для поліпшення еколого-водогосподарської ситуації в Україні та забезпечення переходу країни на модель сталого розвитку, яка характеризується збалансованим розв'язанням соціально-економічних проблем і завдань збереження довкілля й природних ресурсів для нинішнього і майбутнього поколінь.

3.

Досягнення цієї мети згідно з "Концепцією екологічного регулювання в галузі охорони та ощадливого використання водних ресурсів" пов'язано з невідкладним вирішенням таких пріоритетних завдань:

1. Створення та вдосконалення правових основ у галузі охорони та раціонального використання водних ресурсів, нормативів і правил.

2. Введення екологічного ліцензування.

3. Створення інфраструктури екологічного моніторингу вод.

4. Жорсткий екологічний контроль дотримання умов ліцензій.

5. Установлення економічно й екологічно обґрунтованих нормативів плати за спеціальне водокористування.

Прагнення України стати в майбутньому членом Європейського Союзу передбачає наближення її законодавства та вдосконалення системи управління в галузі використання й охорони та відтворення водних ресурсів відповідно до вимог ЄЕС. На цьому шляху ще багато невирішених проблем, проте слід зазначити, що правове регулювання процесу гармонізації законодавства та системи управління водними ресурсами України з європейськими вступило в нову фазу, яка характеризується зростанням уваги держави до цих питань.

Одночасно з розробкою водної політики держави, яка має бути спрямована на зближення з водною політикою Європейського Союзу необхідно розвивати басейнову систему управління водними ресурсами.

Згідно зі ст. 13 Водного кодексу України державне управління в галузі використання й охорони вод і відтворення водних ресурсів повинно здійснюватися за *басейновим принципом* на основі міждержавних, державних і регіональних програм використання й охорони вод і відтворення водних ресурсів. На сьогоднішній день у країні формуються методологічні та методичні засади цього підходу, розробляються басейнові програми з еко-

логічного оздоровлення басейнів окремих водних об'єктів. Проте через відсутність необхідної інституційної структури та відповідного нормативно-правового забезпечення басейнове управління в Україні не досягло того рівня, який існує в розвинених країнах.

Як свідчить досвід розвинених країн, басейнове водне управління має суттєві переваги перед територіально-адміністративними у впровадженні водної політики, зосереджуючи в одних руках як повну відповідальність за стан вод басейну, так і всі необхідні важелі регулювання, і в першу чергу – фінансові.

Доцільність басейнового принципу управління водними ресурсами безперечна і не потребує додаткового обґрунтування, оскільки він витримав багаторічну перевірку на практиці в багатьох країнах, зокрема в Європі.

Упровадження басейнового принципу управління водними ресурсами в Україні викликано такими чинниками:

- невизначеність відповідальності за стан водних об'єктів та якість води в них, що вимагає створення єдиного органу управління з покладанням на нього такої відповідальності;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення управління водокористування, охороною вод і відтворенням водних ресурсів, що вимагає внесення змін і доповнень до водного законодавства з метою суттєвого збільшення в ньому норм прямої дії та усунення існуючих недоліків;
- невідповідність платежів (зборів) за використання та забруднення вод потребам на їхню охорону та відтворення;
- незадовільність механізмів економічного стимулювання водокористувачів щодо економії води, упровадження новітніх технологій для зменшення скидання забруднених стічних вод до водних об'єктів, що вимагає створення зрозумілого для водокористувачів механізму такого перерозподілу серед них коштів, які збираються за спеціальне водокористування, який би відповідав їхньому внеску у справу охорони вод і відтворення водних ресурсів;
- недосконалість інформаційного забезпечення басейнового управління, що вимагає створення і постійного підтримування басейнової бази даних щодо водокористування, охорони вод і відтворення водних ресурсів.

Головною проблемою, від розв'язання якої залежить ефективність басейнового управління, полягає у створенні та забезпеченні функціонування такого фінансового механізму, який би гарантував безпосередній зв'язок між платою за водокористування і фінансуванням пріоритетних водоохоронних заходів у межах басейну.

Перед Державним агентством водних ресурсів України стоїть одне з головних завдань – створення методологічних основ басейнової системи управління водними ресурсами. На сьогоднішній день у складі агентства є вісім басейнових управлінь водних ресурсів (у басейнах річок Дніпра, Десни, Росі, Дністра–Прута, Тиси, Сіверського Дінця, Південного Бугу, Західного Бугу).

У межах басейну р. Західний Буг з метою здійснення функцій управління, планування та контролю за використанням, охороною і відтворенням річкових вод, реалізації міжнародних програм і угод з цих питань, екологічного оздоровлення басейну, розвитку міжнародної співпраці з питань моніторингу та інформаційного забезпечення, узгодження дій із запобігання надзвичайним ситуаціям, упроваджується нова для України система управління водними ресурсами (рис. 1.3), що побудована на принципі басейнового планування, задекларованому у Водній Рамковій Директиві ЄС.

Схема комплексної басейнової системи управління водними ресурсами

Контрольні питання

1. Яке місце у Світі займає Україна по забезпеченості водними ресурсами?
2. Які передумови незадовільної еколого-водогосподарської ситуації, що склалася в Україні?
3. Які головні принципи у сфері водокористування в Україні?
4. Як розвивається процес розвитку власного екологічного законодавства та системи управління охороною довкілля?
5. Який орган здійснює державне управління в галузі використання і охорони та відтворення водних ресурсів?